

100 שנה לפרוץ מלחמת העולם הראשונה 1914-2014

מולדת כפוית טובה

היהודים התגייסו בהמוניהם לצבא גרמניה במלחמת העולם הראשונה - ובכלל זה לחיל האוויר - ושילמו מחיר דמים כבד. למרות זאת הם הואשמו בהשתמטות ובאי־נאמנות

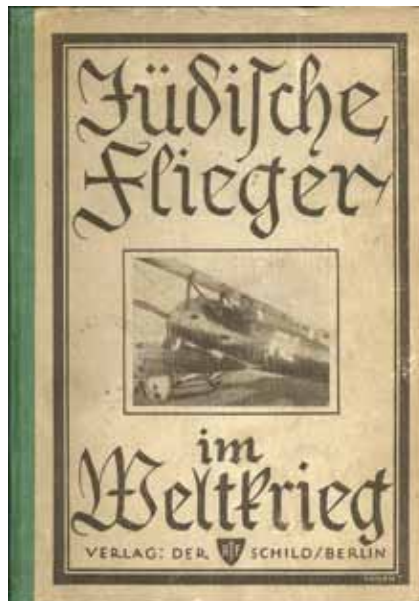
והעלבון שנתנסו בו הציבור היהודי־גרמני בכלל והחיילים היהודים בפרט בשנים שלאחר המלחמה ואפילו כבר במהלכה.

יהדות גרמניה במלחמה

על אף שגשוגה של יהדות גרמניה בתקופת הרייך השני ולמרות נאמנותה למולדת ואמונתה בזהותה העצמית הגרמנית, נתקלה התערוכה של היהודי־גרמניה בסביבתם בחסמים רבים, פורמליים וחברתיים, שעלו בקנה אחד עם יחסו האנטישמי של הממסד הפוליטי־מיליטריסטי כלפיהם. יש לציין בהקשר הזה כי עד פרוץ המלחמה לא מונה שום יהודי לקצין מילואים בצבא פרוסיה, ובצבא בוואריה זכו לכך מעטים בלבד (בעיקר רופאים ואנשי חיל התובלה). למרות זאת נסחפו היהודים בגל ההתלהבות הלאומית־פטריוטית ששטפה את גרמניה עם פרוץ המלחמה והתנדבו בהמוניהם להגנת המולדת.

אך עד מהרה, משחילחלה מציאות המלחמה להכרת הציבור הגרמני והמנהיגות הפוליטית, החלו לצוץ ההאשמות הנושנות נגד היהודים: הם לא נאמנים, הם משתמטים מהשירות בחזית, הם עוסקים בספסרות מלחמה לטובתם העצמית וכיוצא בזה. ההאשמות האלה הגיעו לשיאן הרשמי בצעד יוצא דופן שנקט הממסד הגרמני: בצו משרד המלחמה של פרוסיה מאוקטובר 1916 נערך ביחידות הצבא "מפקד היהודים" (או "ספירת היהודים" - Judenzählung) כדי לקבוע את מספר היהודים המשרתים בחזית לעומת

על פי צו משרד המלחמה של פרוסיה מאוקטובר 1916 נערך ביחידות הצבא "מפקד היהודים" כדי לקבוע את מספר היהודים המשרתים בחזית לעומת מספרם בעורף. הוצאת הצו לפועל ביזתה את כבודם של החיילים היהודים שלחמו לצד חבריהם לנשק הלא־יהודים ובהכרח גם בידלה אותם לעיני חבריהם

"ספר הטייסים", 1924 | על הכריכה בחר ד"ר טיילהר להציג את תמונת הטייס היהודי־גרמני רס"ל ויזפלדוויבל (Vizefeldwebel) פריץ בקהרדט במטוסו המעוטר בצלב קרס, שהיה סמלו האישי. בכך ליגלג על המפלגה הנאצית החדשה שניכסה לעצמה את הסמל הזה

רקע: התגייסות היהודים לצבאות הלוחמים במלחמת העולם הראשונה

במלחמת העולם הראשונה הייתה חוויית המלחמה של החייל הלוחם בשורות הצבאות הסדירים לחלק בלתי נפרד מתולדות העם היהודי ולא רק לפרק בהיסטוריה של הקהילה היהודית בארץ מסוימת. לכאורה הסיבה לכך נעוצה בהיקפה חסר התקדים של המלחמה ובמשכה, אך לכך יש להוסיף את העובדה שבמדינות הלוחמות העיקריות (להוציא רוסיה הצארית) זכו היהודים למידה רבה של אמנציפציה פורמלית ומעשית. משום כך ייחס הציבור היהודי בארצות השונות חשיבות מיוחדת להתגייסות למלחמה, אם למימוש זכויותיו ואם להוכחת נאמנות ולהכרת תודה, וסבר שתרומתו למולדת תסייע בשילובו בחברה ובמוסדות המדינה.

בסך הכול השתתפו במלחמה בשירות בעלות הברית ומעצמות המרכז יותר ממיליון חיילים יהודים (ההערכה המקובלת היא שמספרם היה כ־1.35 מיליון), ומהם נפלו יותר מ־170 אלף, מתוכם כ־100 אלף בשירות הצבא הרוסי. הציפיות האלה של היהודים, התגייסותם הנרחבת לחימה וקורבנותיהם הרבים מספקים הסבר לפרסומים הרבים בשנים שלאחר המלחמה שבהם מנו היהודים את החיילים שהוציאו מקרבם ואת חלליהם. התופעה לא פסחה על מדינות שהיו נוחות לאוכלוסייתן היהודית, כמו בריטניה. עם זאת, בגרמניה נשאו הפרסומים האלה אופי שונה מאחר שהם גילמו את עומק השבר

סא"ל (דימ') אלימור מקבת
לשעבר מהנדס ביחידת טכנולוגיה

האגודה אימצה קו רשמי לאומי-פטריוטי שהדגיש את נאמנותם של היהודים למוולדתם, וכתב העת "המגן" (Der Schild) מטעמה הוקדש במידה רבה לתיאור פועלם וקורבנם של היהודים בשירות גרמניה במלחמת העולם הראשונה. שיא מפעלה של האגודה היה פרסום הסיכום המקיף ביותר של פרטי החללים היהודים במלחמה בספר "הנופלים היהודים"² ב-1932, ערב עליית הנאצים לשלטון. בספר הובאו שמותיהם של קרוב ל-11 אלף חללים יהודים לצד פרטים מזהים נוספים על כל חלל. על פי הפרסומים היהודיים מאותה התקופה שירתו בצבא גרמניה על זרועותיו השונות כ-85 אלף חיילים יהודים מזהים, אך מסיבות הקשורות למגבלות המחקר הסטטיסטי בשנים שלאחר המלחמה התקבל האומדן שלפיו מספר המשרתים היהודים בצבא גרמניה במלחמת העולם הראשונה הגיע ל-100 אלף, ומספר הנופלים מתוכם הגיע ל-12 אלף.³

סיכום

"ריב הסטטיסטיקות" בין היהודים לגורמים שניהלו את מסע התעמולה הנאטישמי נגדם נמשך כל ימיה של רפובליקת ויימאר. החשיבות שייחס הצד היהודי לאומדנים, לטענות המספריות ולנימוקים הדמוגרפיים והסטטיסטיים כדי לתת מענה להסתה תרמה לאופיה האפולוגטי של התגובה היהודית. עוצמת הפגיעה שחשו ותיקי המלחמה היהודים בעקבות הטענות של בני ארצם עשויה אולי להסביר מדוע התמידו באמונתם כי בכוחן של עובדות לתקן את העוול שנגרם להם. **הערות למאמר באתר מערכות.**

סגן-רפואה (Oberarzt) ד"ר פליקס טיילהבר, רופא צבאי גרמני במלחמת העולם הראשונה, 1915 (מקור: ספר הטייסים, המהדורה העברית)

"האגודה הממלכתית של חיילי החזית היהודים" (RjF - Reichsbund jüdischer Frontsoldaten). הארגון הזה, שאיגד לפחות 40 אלף ותיקי מלחמה יהודים, נוסד כבר ב-1919 ושם לו למטרה להגן על כבוד חיילי החזית היהודים ועל זכר החללים מקרבם.

מספרם בעורף. הוצאת הצו לפועל ביזתה את כבודם של החיילים היהודים שלחמו לצד חבריהם לנשק הלא-יהודים ובהכרח גם בידלה אותם לעיני חבריהם. למפקד הזה היו השלכות ארוכות טווח, וניתן לקבוע שהוא היה ראשיתו של שבר עמוק ביחסים בין יהודים לגרמנים כבר בעצם ימי המלחמה.¹

אומנם תוצאות המפקד מעולם לא פורסמו באופן רשמי, אך במסגרת מערכת ההסתה שניהל הימין הלאומי בגרמניה נגד היהודים עשו גורמים שונים שימוש מגמתי בנתונים סטטיסטיים שהודלפו ממנו.

תבוסת גרמניה ליבתה את ההתקפות הנאטישמיות על היהודים, ונטען נגדם שהם האשמים במפלה ובמצבה של גרמניה. הטענה מזמן המלחמה בנוגע להשתמטות היהודים הזינה את אגדת "תקיעת הסכין בגב", שעל פיה הצבא הגרמני נותר בלתי מנוצח, ורק בגידת גורמים מבית, ובכללם היהודים והקומוניסטים, הביאה לכניעת גרמניה.

תגובת המגן היהודית

כבר בתקופת המלחמה החלו ארגונים יהודיים לאסוף פרטים ונתונים על המשרתים ועל הנופלים בקהילותיהם כדי לתת מענה להאשמות שהועלו נגדם. נוכח המתקפה הציבורית החריפה שכוונה נגדם ושהכחישה את גודל תרומתם וקורבנם במלחמה, התגבשה תגובת-הנגד היהודית במתכונת של מלחמת מגן, וביטוייה העיקרי היה פרסום ספרים, סיכומים ומאמרים שבהם הופרכו האשמות על סמך סטטיסטיקה עצמית. במערכה היהודית המאורגנת מילאה תפקיד מרכזי

האווראים היהודים בחיל האוויר הגרמני

את המחקר ההיסטורי העדכני על האווראים היהודים ששירתו בחיל האוויר הגרמני במלחמת העולם הראשונה ערכו ד"ר דיטר גרושל (Gröschel) מארה"ב, היסטוריון של חיל האוויר הגרמני במלחמת העולם הראשונה, ואני בסיוע חוקרים והיסטוריונים רבים בארץ ובחו"ל. מטרתו המקורית של המחקר הייתה להביא לדפוס את "ספר הטייסים" במהדורה עברית מבוארת שתכלול את רשימת האווראים היהודים-גרמנים המקיפה והעדכנית ביותר. הרשימה נועדה גם להשלים במידת האפשר את הפרטים על גורלם של האווראים. היעד הזה הושג עם פרסומו ב-2012 של הספר "טייסים יהודים בחיל האוויר הגרמני במלחמת העולם הראשונה"⁸ במהדורה העברית נמנו בסך הכול 197 אווראים "מאושרים". מספר הטייסים הידועים מתוכם - 80; סך כל החללים - 51, מתוכם נפלו בקרב - 27. בחזית ארץ ישראל שירתו⁹.

יש לציין שב-1935 עלה ד"ר טיילהבר עם משפחתו לארץ, וב-1941 היה ממיסדי קופת החולים מכבי. ד"ר טיילהבר שימש הרופא הראשי של הקופה ולאחר מכן גם יושב ראש הנהלתה עד מותו ב-1956.

במסגרת המאמץ להציג את תרומת היהודים הגרמנים במלחמת העולם הראשונה פירסם ד"ר פליקס טיילהבר ב-1924 את ספרו "טייסים יהודים במלחמת העולם"⁴ בהוצאת "המגן". הספר מוקדש לתיאור פועלם וקורבנם של אווראים (אנשי צוות אוויר בלשון ימינו, לא טייסים בלבד) יהודים בשירות חיל האוויר הגרמני במלחמה. בספר הביא המחבר את שמותיהם של 122 אווראים יהודים ומנה 30 נופלים מקרבם.⁵

פרסום הספר היה אך אבן דרך במפעלו האישי המסור של ד"ר טיילהבר בהגנה על כבוד החייל היהודי. ב-1932 הוא פירסם מוסף ל"ספר הטייסים" ובו מנה שמות חדשים רבים של אווראים שעליהם נודע לו בעקבות מחקריו.⁶ נוסף על כך הוא כלל במוסף תיקונים ועדכונים למידע שהביא בספר. בפתח המוסף ציין כי עם פרסומו מניח אווראים היהודים-גרמנים הידועים ל-164.

מאוחר יותר הורחבה רשימת האווראים היהודים לכ-200 שמות - שמתוכם נפלו כ-50 - בגיליונות מיוחדים של "המגן" מ-1935 ומ-1936, אך לא ידוע מה הייתה תרומתו של ד"ר טיילהבר להכנתם.⁷

הערות למאמר "מולדת כפוית טובה מעמ' 56

1. על חוויתיהם האישיות של חיילים יהודים-גרמנים מעריכת המפקד ראו: יעקב רוזנטל, **אפיזודה של "רשעות"? "ספירת החיילים היהודים" בגרמניה במלחמת העולם הראשונה**, הוצאת הקיבוץ המאוחד ומכון ליאו בק, ירושלים תשס"ה, עמ' 84-88. המקור הזה מסכם מחקר מקיף ומפורט על הרקע למפקד, על עריכתו ועל השלכותיו על יהדות גרמניה בזמן המלחמה ולאחריה.
2. Reichsbund jüdischer Frontsoldaten, **Die jüdischen Gefallenen des deutschen Heeres, der deutschen Marine und der deutschen Schutztruppen 1914-1918, ein Gedenkbuch.** RjF, Berlin, 1932
3. לפירוט הסיכומים הסטטיסטיים שפורסמו במקורות יהודיים, לרבות **ספר הנופלים היהודים**, ראו: רוזנטל, עמ' 157-154, 110-106
4. Felix A. Theilhaber, **Jüdische Flieger im Weltkrieg**, Verlag der Schild, Berlin 1924
5. סקירה של המהדורה העברית של הספר הובאה אשתקד במערכות. ראו: אורי דרומי, "המקס הכחול" היהודי, **מערכות** 447, פברואר 2013, עמ' 74-75, <http://goo.gl/Az4MSP>
6. Felix A. Theilhaber, **Jüdische Flieger im Weltkrieg. Nachtrag 1932**, Der Schild, Berlin 1932
7. **Der Schild**, Herausgeber Reichsbund jüdischer Frontsoldaten. Vol. 14, no. 52, 27 December 1935: "Juden bei der Luftwaffe"; **Ibid**, Vol. 15, no. 6, 7 February 1936: Ergänzungen zur Sonderausgabe "Juden bei der Luftwaffe"
8. אלימור מקבת, **טייסים יהודים בחיל האוויר הגרמני במלחמת העולם הראשונה**, ספריית מעריב, תל-אביב, 2012. המחקר בנושא האוויראים היהודים-גרמנים במלחמת העולם הראשונה, ובמיוחד הוצאת המהדורה העברית של "**ספר הטייסים**", זכו לתמיכת עדין טיילהבר-טלבר ז"ל (נולד בברלין ב-1921 - נפטר בירושלים ב-2013), בנו של ד"ר פליקס טיילהבר.
9. לארץ עלו 5; בשואה נספו 6. מאמר על האוויראים היהודים ששירתו בארץ ישראל צפוי להתפרסם במהלך השנה: אלימור מקבת, "אוויראים יהודים-גרמנים בחזית ארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה", בתוך: ערן תירוש, יוסי צרני, עזרא פימנטל (עורכים), **מאה שנה לפרוץ מלחמת העולם הראשונה - ספר מאמרי הכנסים ה-12 וה-13 של העמותה למורשת מלחמת העולם הראשונה בארץ ישראל**, הוצאת אריאל, ירושלים, 2014

